

TULEVAISUUKSIEN TEKEMINEN KUULUU KAIKILLE!

Joni Karjalainen

Tiivistelmä

Meillä kaikilla on kyky kuvitella tulevaisuuksia. Ennakoimalla tuotetaan tulevaisuuksia koskevaa tietoa. Ennakointitiedon voi mieltää demokraattisen dialogin välineenä, sillä se tarjoaa ymmärrettävän kehikon monimutkaisille ilmiöille. Artikkelissa esitetään, että ennakointi eri aloilla ja yhä useamman tahon työssä lisää mahdollisuuksia entistä syvällisempään tulevaisuustyöhön. Samalla ennakointi voi saada uusia kekseliäitä muotoja ja levitä uusille aloille yhä uusia toimijoita innostaen. Tulevaisuustyöskentelyjä voi arvioida vuorovaikutteisuuden, laaja-alaisuuden ja monipuolisuuden näkökulmasta – kansalaisnäkökulmasta. Jos kotimainen ennakointikulttuuri alkaa vakiinnuttaa asemaansa, ollaan ennakointiin havahtumassa enenevästi myös maailmalla. Ehkäpä todellinen tulevaisuustyö kansainvälisesti onkin vasta alkamassa. Globaali vuorovaikutus kohti tulevaisuuksia on mahdollista globaalissa maailmassa. Tässä artikkelissa painotetaan näkemystä, jonka mukaan tulevaisuudet kuuluvat kaikille.

Avainsanat: deliberaatio, demokratia, dialogi, globaalihaasteet, kansalaiset, yhteistyö, vaihtoehtoiset tulevaisuudet, vaikuttaminen

1. Johdanto

Etsimme alati mahdollisuuksia käyttää kykyjämme, jotta voimme toteuttaa itseämme sekä luoda mielekästä tulevaisuutta. Onhan meillä kaikilla kyky kuvitella tulevaisuuksia (ks. esim. tämän oppikirjan artikkeli *’Tulevaisuuskuvat: merkitykset, roolit ja käyttötavat tulevaisuudentutkimuksessa’*). Tulevaisuuksien kuvittelu on osa demokraattisen yhteiskunnan toimintaa. Ennakointitiedon voi mieltää oivallisena demokraattisen dialogin välineenä, sillä se parhaimmillaan tarjoaa monimutkaisille ilmiöille ymmärrettävän kehikon. Wendell Bellin (1997, 93–95) mukaan yksi tulevaisuudentutkimuksen yhdeksästä perustehtävästä on ”lisätä demokraattista osallistumista tulevaisuuden kuvittelussa ja suunnittelussa”. Oman perspektiivin laajentaminen nykyhetkestä tulevaisuuksiin laajentaa myös mahdollisuuksien kirjoa sekä luo uusia yhteistoiminnan mahdollisuuksia.

Elämme osana erilaisia sosiaalisia viiteryhmiä ja yhteisöjä – perhettä, ystävyysverkostoja, naapurustoa, ammatillisia yhteisöjä, kuntaa ja kansallisvaltiota – meitä ympäröi.

röivässä jälkiteollisessa Suomessa ja globaalissa maailmassa. Ympäriällämme teknologiset, taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset vaikutteet virtaavat vinosti. Ennakointityö, tulevaisuusajattelu ja tulevaisuudentutkimus tarjoavat keinoja ja työkaluja elää tulevaisuuksista tietoisina (Ahvenharju 2018). On yhä valtavasti valjastamattomia mahdollisuuksia tulevaisuuksien tarkastelemiseksi kansallisesti ja globaalisti tässäkin kirjassa esitettjä katsantokantoja hyödyntäen. Tulevaisuuslukutaitoa on esitetty jopa uutena kansalaistaitona (Miller 2018). Jätämmehän omalla toiminnallamme perinnön tuleville sukupolville ja meitä ympäröivälle biosfäärille – joko tiedostaen tai tiedostamatta. Näistä lähtökohdista käsin tässä tekstissä pohditaan ennakkoinnin ja tulevaisuusajattelun tulevaisuuksia alan uusien eturintamien näkökulmasta.

2. Elämää vertaisyyhteiskunnassa

Yhteiskunnat kehittyvät vaihteittain. Kulttuuri elää jatkuvasti ajassa etsien uusia uomia ja ilmenemismuotoja. 2020-luvulla kansalaiset itseorganisoiutuvat varsin vapaasti, vaikuttavat aktiivisesti erilaisissa verkostoissa ja liikkeissä sekä jakavat tietoa, tavaroita ja taitoja vaivattomasti digitaalisia alustoja ja ympäristöjä hyödyntäen. Ihmiset vuorovaikeuttavat siten, että tekstejä, kuvia ja viestejä vaihtuu valtavia määriä. Ruohonjuuritason aloitteet, spontaani käyttäytyminen sekä kokeilukulttuuri ilmentävät luovuutta, itsensä toteuttamista ja hauskanpitoa. Niin kutsuttu vertaisuuden periaate¹ on rakennettu sisään uusiin informaatio- ja viestintäteknologioihin. Sosiaaliseen mediaan liitetään ideaali aktiivisesta kansalaiskeskustelusta ja omien kykyjen valjastamisesta. Samat periaatteet heijastuvat osittain myös tuoreimpaan teknologiseen kehitykseen.

Uudet avoimen tiedonvaihdon sekä sosiaalisen median lainalaisuudet uudistavat demokraattista kulttuuria, toimintatapoja ja yhteiskuntaa. Vertaisuus mahdollistaa alhaalta ylöspäin rakentuvan kansalaiskeskustelun (Dryzek 2012). Demokratian tila heijastelee ajankohtaisia haasteita (Koskiahio 2020). Ilmaisunvapaudesta seuraa vastuu muita yhteiskunnan jäseniä kohtaan (Kopponen & Villman 2020). Voimme yrittää kuvitella eräänlaisen toivotun tulevaisuuden, jossa kuka tahansa taustastaan riippumatta voi valjastaa kykynsä ja toteuttaa omat tulevaisuutta koskevat haaveensa (Heinonen & Karjalainen 2018). Haluaahan yhä useampi esimerkiksi työskennellä itselleen sopivalla tavalla. Yhtä lailla vertaisuuden periaatteet kytkeytyvät kansalaisvetoiseen lähestymistapaan viheliäisten ongelmien ratkaisemiseksi².

¹ Vertaisyyhteiskunnan tematiikan kehittelyä koskien on syytä nostaa esiin tutkija Juho Ruotsalaisen tutkimustyö aiheen tiimoilta Turun yliopiston Tulevaisuuden tutkimuskeskuksessa.

² Myös Turun yliopiston Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen eri hankkeissa on nostettu nuorten ääni kuuluviin, esimerkiksi Heikkilä et al. (2017) loivat puitteet keskustelulle, minkälaista Suomea tavoitteleimme.

3. Ihmisläheinen ennakointi osana demokraattista kulttuuria

Nykyaikaisen poliittisen kulttuurimme yhteistuotannossa kansalaiset ja käyttäjät osallistuvat yhä enemmän palvelujen ja ratkaisujen kehittämiseen (Eriksson 2010). Demokratiakokeiluista on hiljalleen tullut osa arkea (Karhuvirta 2012). Deliberatiivisen demokratiateorian näkökulmasta (Dryzek 2010) toimivaan keskustelukulttuuriin kuuluu prosessimainen luonne. Ennakointityötä voidaankin ajatella jatkuvana tulevaisuuksia koskevana oppimisena. Avoimet tulevaisuusdialogit, -foorumit, -tiekartat ja -visiotyöt eri yhteiskunnan tasoilla ovat olennainen osa vuorovaikutusta, joita voi olla tekemässä lukuisia eri toimijoita. Uusista asioista ja näkökulmista oppiminen sekä mahdollisuudet vanhan kyseenalaistamiseen ovat itsessään keinoja lisätä tulevaisuustietoisuutta.

Ennakointi alkaa hiljalleen näkyä julkishallinnossa. Ennakointityö ja -verkostot alkavat etsiä osaksi erilaisia toimintatapoja, ja sitä voidaan hyödyntää esimerkiksi päätöksenteon valmistelussa. Eräänä edustuksellisen demokratian piirteenä eduskunnan tulevaisuusvaliokunta on parlamentaarisenä instituutioon yhä kansainvälisesti harvinaislaatuinen. Omassa työssään ja selonteoissaan se on ottanut kansalaisia mukaan arvioimaan tulevaisuuden haasteita ja mahdollisuuksia – muun muassa kirjoituskilpailujen muodossa (Eduskunta, Tulevaisuusvaliokunta 2013). Valiokunta on osa ns. suomalaista ennakointijärjestelmää eli julkisen hallinnon tekemää ja hyödyntämää ennakointityötä ja -tietoa kunnallisesti, maakunnallisesti ja valtakunnallisesti. Kansallinen ennakointi Suomessa 2020 -tutkimuksessa Pouri et al. (2020) tunnistavat kuusi kehittämiskohdetta:

1. Kehitetään toimijoiden ennakointikyvykkyyttä.
2. Vahvistetaan yhteistyötä ja laajennetaan ennakkoinnin ekosysteemiä.
3. Hyödynnetään vahvemmin globaaleja näkökulmia ja verkostoja.
4. Selkeytetään ekosysteemin toimijarooleja ja vahvistetaan koordinointia.
5. Vahvistetaan ennakointitiedon viestinnällisyyttä ja virtaamista.
6. Kytetään ennakointi vahvemmin päätöksentekoon.

Tässä kirjassa Pouri-Mikkolan puheenvuoro (ks. oppikirjan artikkeli *’Tulevaisuudentutkimuksella on annettavaa kansallisen ennakkoinnin kehittämiseen’*) jatkaa aiheesta. Kun ennakointi ja tulevaisuusajattelu näkyvät yhä useammalle, tulee niiden menetelmät ja -työkalut sitoa ja juurruttaa osaksi työn arkea, sen konkretiaa ja erilaisia näkökulmia. Eri toimijat kytkeytyvät julkishallinnon työhön verkostomaisesti. Aivan oman tarkastelunsa kenties vaatisi ennakkoinnin, julkishallinnon ja kansalaisdialogin suhde. Tässä artikkelissa ajatellaan, että ennakoivan julkishallinnon tulee kurottaa aktiivisesti kansalaisia kohti jo siksi, että sen legitimizeettiä voi arvioida sen pohjalta, kuinka laaja-alaisesti ja monipuolisesti se tuottaa tulevaisuuksia koskevia näkemyksiä.

Yhä useampi taho Suomessa voi etsiä tulevaisuusajattelun piiriin. Alan koulutustarjonnan sekä akateemisen ja soveltavan tutkimuksen pariin ovat löytäneet kansalaisjärjestöt, koulujärjestelmä ja yritysmaailma. Lasten ja Nuorten säätiön Tulevaisuuskoulu tavoittaa lapsia ja nuoria sekä opettajia ja kasvattajia ympäri Suomen. Tulevaisuuden-

tutkimuksen Verkostoakatemia (TVA) opetus- ja tutkimusverkostona tarjoaa tulevaisuudentutkimuksen opintoja jäsenyliopistoissaan (www.tvanet.fi). Erilaiset alustat, hankkeet ja tapahtumat kutsuvat yrityksiä mukaan. Kotimaisena erityispiirteenämme voidaan pitää alan melko hyvää saavutettavuutta kelle tahansa kiinnostuneelle. Erääksi suomalaisen tulevaisuustyön ansioksi voitaneen myös laskea sen kudelmamaisuus ja institutionalisoituminen yhä hienosyisemmin yhteiskunnan toimintoihin.

4. Tulevaisuustyön kansallisessa, eurooppalaisessa ja globaalissa eturintamassa

Ennakointimenetelmien avoin ja läpinäkyvä käyttö auttaa lähtökohtien ja oletusten tarkastelemisessa niin arjen tulevaisuustyössä kuin poikkitieteellisessä tieteenteossa. Monisyisemmät menetelmät syventävät analyysikykyä, mutta eivät aina ole aivan yksinkertaisia. Ennakointialallakin puhutaan laajojen tietomassojen (engl. *big data*) hyödyntämisestä (Gordon et al. 2020). Uusien keinojen hyödyntämisen ohella tulee huolehtia, että keskustelut tulevaisuuksista ovat ymmärrettäviä. Ennakoinnin hyödynnettävyys on tärkeä kriteeri, tuottaahan ennakointityö aina tietynlaisen tulevaisuuskartan (ks. myös tämän oppikirjan artikkeli *’Tulevaisuuskartta tulevaisuuksientutkimuksen kokoavana viitekehysenä’*). Tulevaisuustiedon hyödyntämistä eri osapuolten välillä voivat edesauttaa yhteinen kieli ja käsitteistö.

Yhä useampi ala hyödyntää ennakointia ja tulevaisuudentutkimusta. Hiljattain tulevaisuuslukuputaita on esitetty kaupunkikehittäjiä avaintaidoksi (Toivonen et al. 2021). Kaupunkikehityksen kritiikeissä kaikuvat koetun arkiympäristön ja kansalaisten haaveiden kuilu. Toivotussa tulevaisuudessa roskiin kenties lentävät kapea-alaisuus, epä-

realistiset havainnekuvat, insinöörivetoiset liikennesuunnitelmat, näennäisosallistaminen, rakennusliikkeiden ylivalta ja yksitoikkoiset kaupunginosat (ks. esim. Lindgren 2021)¹. Vastaavia debatteja voi etsiä itselle tutuista aiheista. Tulevaisuus-

Tulevaisuustyössä tarvitaan laaja-alaista tarkastelua, erittelyä ja ihmislähtöisyyttä. Myös sillä on merkitystä, kuinka empaattisesti ja pohdiskelevasti tulevaisuusdialogeja teemme.

työssä tarvitaan laaja-alaista tarkastelua, erittelyä ja ihmislähtöisyyttä. Myös sillä on merkitystä, kuinka empaattisesti ja pohdiskelevasti tulevaisuusdialogeja käymme.

Ennakoinnin merkitys tunnustetaan jo Euroopan unionissa, Yhdistyneissä kansakunnissa sekä OECD:ssa (ks. OECD 2019; EU 2020; YK 2021). Ennakointia harjoitetaan esimerkiksi Iso-Britanniassa, Hollannissa ja Etelä-Koreassa erilaisista lähtökohdista. Heon ja Seon (2021) tutkimuksen löydökset summaten Iso-Britanniassa ennakoinnin integrointi ja suosio on ollut hajanaista eikä se ole kytkeytynyt osaksi kansallista päätöksentekoa Suomen tavoin. Hollannissa ennakointityö on nivoutunut Euroopan unionin tekemään ennakointityöhön. Etelä-Koreassa ennakointityötä puo-

¹ Kaupunkikehityksen tematiikkaa käsitellään esimerkiksi *Yhdyskuntasuunnittelu*-lehden ”Oikeus kaupunkiin” -numerossa (1/2021).

lestaan on tehty valtionhallintovetoisesti. Tutkimuksen pohjalta voidaan havaita kansalaisten vielä melko vaatimaton rooli tulevaisuuksia koskevassa työssä. Ennakoinnilla onkin valjastamattomia mahdollisuuksia virittää globaali kansalaisyhteiskunta ratkomaan ihmiskunnan yhteisiä haasteita. Tulevaisuustyön ei tarvitse jäädä vain asiantuntijoiden leikkikentäksi.

Oma keskustelunsa koskee globaalin demokratian tulevaisuusnäkyviä. Demokratiaa kaventavat tai uhkaavat esimerkiksi autoritäärisyys, sosiaalinen ja taloudellinen epätasa-arvo sekä sosiaalisen median vahvistama kuplautuminen. Ilman demokraattista vuorovaikutusta ääripäiden äänenpainot voimistuvat. Yhtäältä nopeat teknologiat yhdistävät ja toisaalta lietsovat erillisyyden kokemuksia. Samalla kansalaisten tulevaisuuskokoa ravistelevat maailman myllerrys ja yllättävät tapahtumat, kuten talouskriisit ja pandemian kaltaiset shokit. Vaaditaan monenlaisia toimia negatiivisten kehityskulkujen torjumiseksi, mukaan lukien ennakoivia. Yhdistyneiden kansakuntien (YK) vuosituhattavoitteita (2000–2015) on seurannut kestävän kehityksen agenda vuoteen

2030. Ympäristö- ja ilmastokestävä hyvinvointi ja äärimmäisen köyhyyden poistaminen maailmasta eivät toteudu itsestään. Ilmastonmuutoksen aikakaudella tarvitaan tulevaisuuspolkujen avointa tarkastelua yhä kompleksisemmassa maailmassa.

Aktiiviseen kansalaisuuteen ja eettisiin näkökohtiin nojaava ennakointityö voivat olla arvokkaita rakennuspalikoita, mikäli maailmalla toden teolla havahdutaan ennakkoinnin mahdollisuuksiin.

Globaaliperspektiivistä käsin voidaan eritellä myös kotimaisen tulevaisuusajattelun ja -työn vahvuuksia ja tarpeita. Ainakin avoimuus, ennakkoluulottomuus, kriittisyys sekä luovuus lienevät tarpeen, eikä tunnetaidoistakaan ole haittaa, kun viheliäitä haasteita ratkotaan. Ennakoitaessa yli kansallisten, kieli- ja kulttuurirajojen taloudellisista ja poliittisista intresseistä puhumattakaan tarvitaan suoranaista tiedediplomatiaa. Ennakointi ja tulevaisuudentutkimus antavat keinoja ja kielen tarttua meitä vaivaaviin kysymyksiin ja niihinkin haasteisiin, joita emme vielä edes osaa kuvitella. Tulevaisuustyön uusia sovellusrintamia kuviteltaessa on hyvä pitää hyppysellinen nöyryyttä alan peruseräille. Aktiiviseen kansalaisuuteen ja eettisiin näkökohtiin nojaava ennakointityö voivat olla arvokkaita rakennuspalikoita, mikäli maailmalla toden teolla havahdutaan ennakkoinnin mahdollisuuksiin. Nähtäväksi jää, minkälaisen roolin ennakointi ja tulevaisuudentutkimus kansallisesti, Euroopassa sekä globaalisti tulevien vuosien sekä vuosikymmenten aikana omaksuvat.

5. Johtopäätökset

Tässä artikkelissa on tarkasteltu kotimaisen ennakointikulttuurin kehitystä osana demokraatiaperinnettämme. Tekstissä on esitetty näkemys, jonka mukaan demokraatiassa on kyse vuorovaikutteisesta prosessista. Avoimuuden kulttuurissa korostuu ajatus, jonka mukaan demokraatia ei ole koskaan valmis. Ennakointi ja tulevaisuudentutkimus auttavatkin pysymään ajan hermoilla. Demokraattista ennakointityö on silloin, kun

uusista ajatuksista, arvoista ja toimintatavoista keskustellaan ristiin rastiin, kyseenalaistaen sekä uutta oppien. Omilla teoillamme vaikutamme siihen, kuinka laaja-alaisesti tulevaisuustöitä teemme, miten ne näkyvät ja kuuluvat eri yhteiskunnan ryhmille sekä vastaavat erilaisiin tulevaisuustoiiveisiin. Näistä lähtökohdista on myös hahmoteltu ennakkoinnin ja tulevaisuustyön merkitystä globaalista näkökulmasta. Yhä kansalaisvetoisempi ennakkointi tuottaa jäsenneltyä, perusteltua ja laaja-alaista tietoa yhtä lailla Suomessa kuin maailmanlaajuisesti. Kannattavampaa on kurkottaa kaukaisuuteen yli kuvitteellisten raja-aitojen kuin vetäytyä kammioon. Tulevaisuudet kuuluvat kaikille!

Lähdeluettelo

- Ahvenharju, Sanna – Minkkinen, Matti & Lalot, Fanny (2018) The five dimensions of futures consciousness. *Futures*, Vol. 104, 1–13.
- Bell, Wendell (1997) *Foundations of Futures Studies: History, Purposes, and Knowledge. Human Science for a New Era Volume 1*. Viides painos. Transaction Publishers, New Brunswick.
- Boston, Jonathan (2017) *Governing for the future. Designing democratic institutions for a better tomorrow*. Emerald Group.
- Dryzek, John (2010) *Foundations and Frontiers of Deliberative Governance*. Oxford University Press.
- Eduskunta, Tulevaisuusvaliokunta (toim.) (2013) *Mustat joutsenet. Mikä muuttaa maailmaa seuraavaksi?* Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan kirjoituskilpailu. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisuja 4/2013.
- Eriksson, Kai (2010) Yhteistuotanto poliittisena muotona. *Politiikka: Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisu*, 52(2), 83–92.
- EU (2020) *Strateginen ennakkointiraportti 2020: Strateginen ennakkointi – edellytysten luominen Euroopan selviytymiskyvyn parantamiseksi*. Euroopan komissio, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0493&from=FI> [haettu 14.12.2021]
- Gordon, Adam Vigdor – Ramic, Mirza – Rohrbeck, René & Spaniol, Matthew J. (2020) 50 Years of corporate and organizational foresight: Looking back and going forward. *Technological Forecasting and Social Change*, 154, 119966, <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.119966>.
- Heikkilä, Katariina – Nevala, Tuulia – Ahokas, Ira – Hyttinen, Liisa & Ollila, Johanna (2017) *Nuorten tulevaisuuskuvat 2067: Näkökulma suomalaisen yhteiskunnan kehittämiseksi*. Tulevaisuuden tutkimuskeskus. Tutu e-julkaisuja 6/2017, Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto, <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019052116250>.
- Heinonen, Sirkka & Karjalainen, Joni (2018) *Sähköistyminen vertaisyhteiskunnassa – uusi tarina Suomen tulevaisuudelle*. Tutu-julkaisuja 1/2018, Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto, <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201903189135>.
- Heo, Kyungmoo & Seo, Yongseok (2021) Anticipatory governance for newcomers: Lessons learned from the UK, the Netherlands, Finland, and Korea. *European Journal of Futures Research*, 9(1), 9, <https://doi.org/10.1186/s40309-021-00179-y>.
- Karhuvirta, Tiina (2012) Uutta demokratiaa etsimässä? *Kasvatus & Aika*, 6(6), 66–75. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1539317>.
- Kopponen, Aleksi & Villman, Tero (2020) Kohti ihmiskeskeistä yhteiskuntaa. *Futura*, 4, 33–41.
- Koskiahho, Briitta (2020) Tulevaisuustutkimus vastaamassa perusongelmiin. *Tieteessä tapahtuu*, 2, 50–53.
- Lindgren, Tommy Kaj (2021) Pikseli tarkentuu: Kenen kaupunki? -pamfletti haastaa kaupunkikehityksen linjan. *Yhdyskuntasuunnittelu*, 59(1), 56–59, <https://doi.org/10.33357/ys.111428>.
- Miller, Riel (toim.) (2018) *Transforming the future: Anticipation in the 21st century*. UNESCO, Pariisi ja Routledge, New York.

- OECD (2019) *Strategic Foresight for Better Policies: Building Effective Governance in the Face of Uncertain Futures*. OECD Observatory of Public Sector Innovation, <https://www.oecd.org/strategic-foresight/ourwork/Strategic%20Foresight%20for%20Better%20Policies.pdf> [haettu 14.12.2021]
- Pouru, Laura – Minkkinen, Matti – Auffermann, Burkhard – Rowley, Christopher – Malho, Maria & Neuvonen, Aleks (2020) *Kansallinen ennakointi Suomessa 2020 – Nykytilan kartoitus, analyysi ja tulokset*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 17/2020. Helsinki, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-948-6>.
- Toivonen, Saija – Rashidfarokhi, Anahita & Kyrö, Riikka (2021) Empowering upcoming city developers with futures literacy. *Futures*, 129, 102734.
- YK (2021) *Our common agenda: Report of the Secretary-General*. Yhdistyneet kansakunnat, New York, <https://www.un.org/en/content/common-agenda-report/> [haettu 14.12.2021]